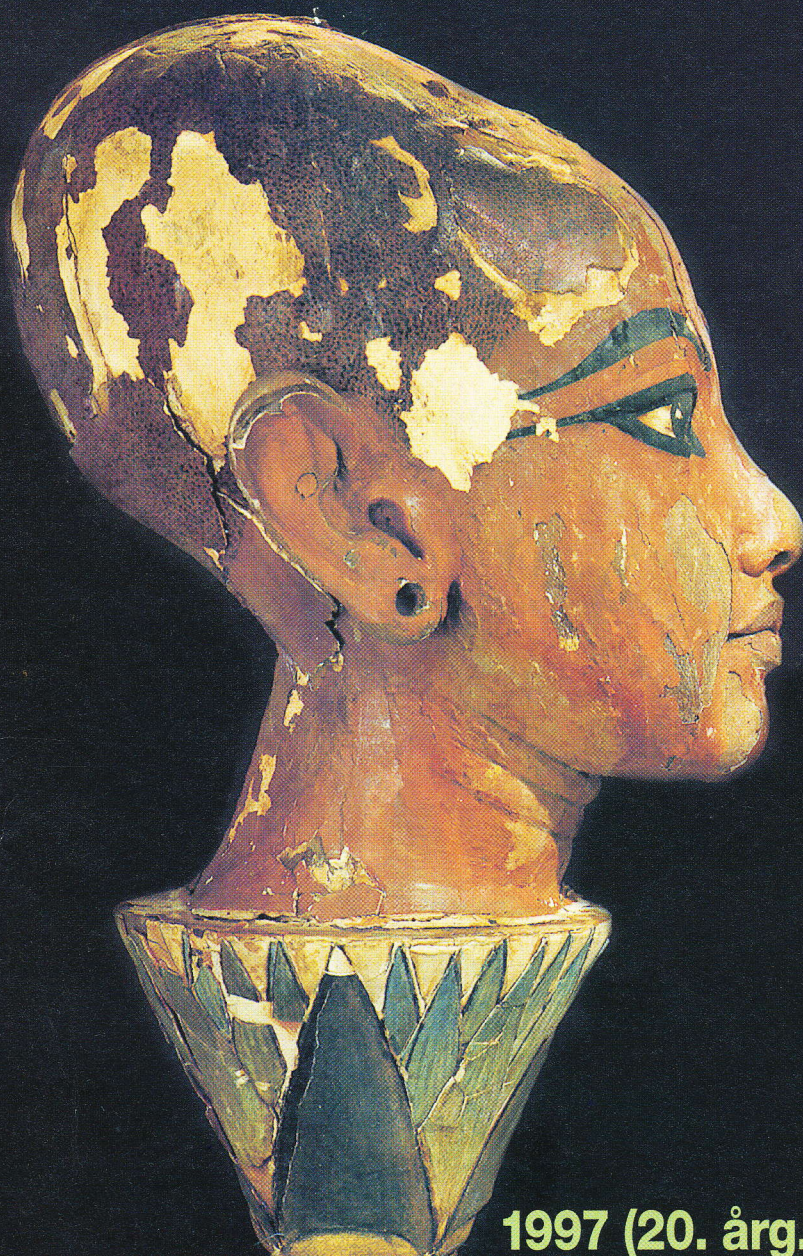

SFINX

1997 (20. årg.) Nr. 1

INDHOLD

- Parfumer fra Ægypten** 3
 Ægypterne stod højt på listen over oldtidens parfumefabrikanter. Ph.D. *Lise Maniche* (København) åbner de raffinerede parfumebeholdere og lader os snuse til indholdet.
- Det ituskårne lærred** 10
 Den ene halvdel hænger på Ordrupgaard på Sjælland, den anden på Louvre i Paris. I 1978 blev George Sand og Chopin for en kort stund genforenet i Warszawa. Museumsdirektør *Marianne Wrenfeldt Asmussen* (Karen Blixen Museet) fortæller historien om et ufærdigt maleri af Delacroix.
- Verdensdybet** 13
 I de gamle skabelsesmyter spiller havet en afgørende rolle. Ph.D. *Philippe Provençal* (Århus) følger fortællinger om kaosmagter, syndfloder og guders kamp med havuhyrer fra babylonernes skabelsesepos til vores egen Bibel.
- Den andalusiske arv** 18
 Spanien ser sig selv som centrum i formidlingen mellem Europa, Nordafrika og Mellemøsten. Lektor *Lars Erslev Andersen* (Odense) gør rede for, hvordan 500 års fornægtelse af landets arabiske fortid er vendt til stolthed.
- Biernes detroniserede konge** 25
 Først i 1600-tallet opdagede den chauvinistiske naturvidenskab at biernes ledere var af hunkøn. Dette under professor *Jes Asmussen* (København), der påviser, at visse antikke skribenter var på rette spor.
- Siden sidst** 28
- Argonauterne vender tilbage** 29
 De græske Sortehavskolonier har kæmpet i 3000 år for at bevare deres græskhed blandt tyrkere og russere – og nu, efter pe-restrojka, er mange vendt »hjem« til Grækenland. Lektor *Lars Nørgaard* (København) følger sporene tilbage til det Pontiske Kejserriges storhedstid i Trapezunt.
- Sfinx'ernes Hus** 36
 SFINX-jubelåret har inspireret redaktør *Erik Hallager* (Århus) til at afsløre, hvad der ligger bagved navnet på et bronzealderhus i Mykene.

På forsiden ses Tutankhamon, der bliver genfødt som solguden af en lotusblomst. Se s. 5.

SFINX udgives af den selvejende institution ORBIS TERRARUM. *Institut til belysning af Middelhavsområdets kulturelle arv.* Dette nummer er udgivet med støtte af Kulturministeriets bevilling til almenkulturelle tidsskrifter. Institutets medlemmer er: Carsten Bach-Nielsen, Lise Bek, Tønnes Bekker-Nielsen, Margit Bendtsen, Geoffrey Bibby, Erik Christiansen, Otto Steen Due, Klaus Ferdinand, Karsten Fledelius, Hans Jørgen Frederiksen, Erik Hallager, Lise Hannestad, Torben Holm-Rasmussen, Jacob Isager, Kristian Jeppesen, Jan Lindhardt, Michael Linton, Mogens Nykjær, Poul Pedersen, Erik Petersen, Rudi Thomsen, Ingolf Thuesen og Uffe Østergård.

Alle henvendelser vedrørende adresseforandringer, fejl ved bladets levering o.lign. bedes rettet direkte til SFINX.

Eftertryk kun tilladt i uddrag og med tydelig kildeangivelse.

Tryk: Rosendahls Bogtrykkeri · Esbjerg

ISSN 0105-7618

Parfumer fra Ægypten

»Parfume tjener den mest overflødige form for luksus. Perler og juveler kan i det mindste gives videre til arvingerne, og klæder varer et stykke tid. Men duftende salver mister deres duft og dør i samme sekund, de anvendes«. Således skrev den romerske forfatter Plinius i århundredet e.Kr. Men han glemte at tage i betragtning, at nu som dengang appellerede parfumen til to sanser: næsen og øjet. Indpakningen var også af betydning, og den var mere varig end indholdet. Beholdere til duftende salver og olier af mangefarvet glas, hvid alabast og elfenben samt rødbrunt træ har overlevet årtusinderne og er skattede genstande i mange museers monter. Udover traditionelle vaseformer med og uden hanke kan beholderen have form som en and, støttet af en svømmende pige, som en blomsteropsats, som en gazelle, eller en halvnøgen kvinde kan løfte beholderen på sin skulder. Duft og erotik var nært forbundet i ægyptisk tankegang, men denne lykkelige kombination havde et videre sigte end blot at fornøje her på jorden: duft var en væsentlig

En ung kvinde i et papyruskrat bærer et kar, som udgør selve beholderen til den duftende salve. Oprindeligt har den været forsynet med låg. Over kvindens højre skulder ligger et bundt lotusblomster. 18. dynasti, ca. 1375 f.Kr. Ny Carlsberg Glyptotek. Museumsfoto.

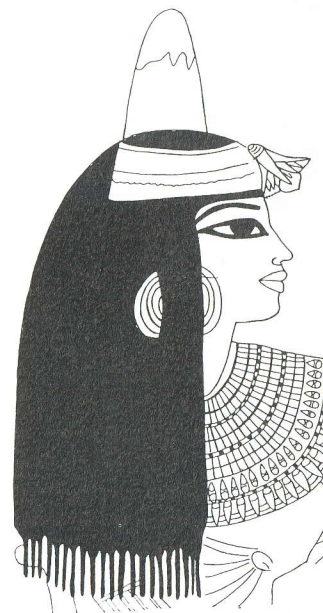
Denne unge kvinde med salvekar er malet på væggen i en grav i Theben. 18. dynasti, ca. 1400 f.Kr.

komponent i den samlede syngesang, der var nødvendig for genfødslen i det hinsides. Dette er grunden til, at den flygtige dufts indpakning og omstændighederne omkring dens anvendelse er så veldokumenteret i det faraoniske Ægypten, hvor størstedelen af vore oplysninger om ægypternes dagligdag stammer fra monumenter skabt for deres tilværelse i det hinsides.

Tusindårig tradition

Ægypten stod højt på listen over oldtidens parfumefabrikanter, dels i den klassiske verden, dels på deres egen grund. »Parfume« betyder egentlig duft frembragt ved afbrænding. Moderne parfume er baseret på alkohol, hvortil kræves færdighed i destillering. Dette var ukendt i det gamle Ægypten. Dengang skabtes duftende substanser ved udtræk i fedt og olie, eller ved afbrænding i form af røgelse. Denne røgelse var dels ren harpiks og/eller gummi, dels sammensatte produkter, der kunne være baseret på en pasta af rosiner eller figen med tilsætning af urter og harpiks. Sådan var den måske mest berømte duft fra Ægypten, *kyphi*, hvortil der er overleveret opskrifter både hos klassiske forfattere og fra indskrifter i ægyptiske templer. *Kyphi* var som regel til brug i religiøs sammenhæng. Den græske forfatter Plutarch giver en detaljeret beskrivelse af dens terapeutiske virkning. »*Kyphi* afslapper sindet, ligesom duft generelt skærper sanserne« – en interessant iagttagelse gjort i tiden omkring 100 e.Kr., der utvivlsomt var baseret på erfaringer gjort i faraonernes land, hvor parfumens historie går 6000 år tilbage i tiden.

Her var klimaet gunstigt for dyrkning af planter og urter. En ideel blanding af solskin og regelmæssig vandforsyning sikrede en god høst af de nødvendige ingredienser. Den vigtigste og mest populære blomst i landet var uden tvivl lotus-

Konstner med salvekarer. Gæbber at indgvides på kroppen kunne salven anbringes oven på parykken – med mindre dette er et kunstnerisk fif for at vise den ellers usynlige duft. Begge stammer fra grave i Theben dateret til det 18. dynasti ca. 1400 f.Kr.

blomsten, der fandtes i to varianter, hvid og blå. Dens popularitet havde rod i mytologien, for solguden selv var, ifølge én tradition, født ud af en lotusblomst. Blomsten blev derfor et symbol på selve genfødselens mysterium, og blomsten eller dens kronblade genfindes overalt på gravenes vægge. På billeder af det ideelle gæstebud begraver deltagerne deres næser i blomsten, og litteraturen lader ingen tvivl tilbage om, at lotusblomstens duft er lig med kærlighed og erotik og er nøglen til livet i det hinsides.

Den Ægyptiske

Når vi søger mere eksakt viden om ægypternes foretrukne dufte, er det ikke

lotusblomsten, vi hører mest om. En sart parfume, baseret på blomster, ville måske ikke have kunnet klare den lange transport til udlandet. Eller måske den simpelthen ikke faldt i den klassiske verdens smag.

Dér stod parfume fra Ægypten i høj kurs, men der er tale om en parfume, der består af alskens ingredienser, som var eksotiske selv i Ægypten. Botanikkens grundlægger Theophrast fortæller, at denne berømte parfume bestod af adskillige ingredienser, deriblandt kanel og myrrha. For at gøre den tunge duft lettere blev ingredienserne først udblødt i duftende vin, hvilket især skulle udvikle myrrhaens karakter. Ingredienserne er derpå blevet tilsat en basisolie,

Myrrha udvindes fra Commiphora Myrrha, et lille træ af balsamfamilien. Træerne afgiver en hvid saft, der stivner til gummiharpiks i luften. Saften kan opsamles både ved at skære i barken og ved indsamling af naturligt udskille »tårer« fra træet.

Kalmus udvindes fra roden af *Acorus calamus*, der vokser ved ferske vande i Asien, det østlige USA og i Danmark.

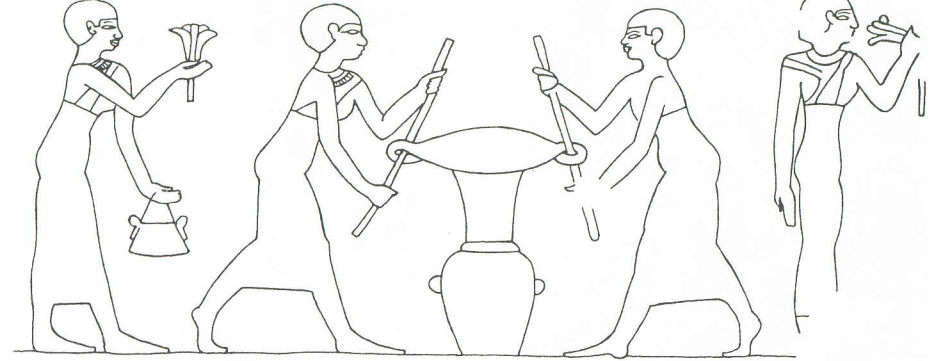
Kardemomme hentes fra frøene fra planten *Elettaria cardamomum*, der vokser i Indien.

men vi får ikke yderligere oplysninger om fremgangsmåden. Denne parfume blev bedst af at lagre i op til otte år, og den havde den fordel, at den var relativt bestandig på huden. Derfor var den ifølge Theofrast specielt yndet af kvinder.

Den Mendesiske

I oldtiden fik parfume navn efter den vigtigste ingrediens eller fra sit oprindelsessted. Der var mode i parfumer. I »gamle dage«, siger den romerske forfatter Plinius, var det parfumen fra Delos, der var den mest populære, men den blev overgået af *Den Mendesiske* produceret i Mendes i det ægyptiske delta. I århundredet e.Kr. var dette den mest værdsatte parfume i den klassiske verden, og den ansås allerede dengang for at være en gammel, traditionsrig duft. Både Plinius og den samtidige lægeskribent Dioskorides beskriver den. Basisolien var olie fra *Balanos aegyptiaca*, som stadig gror i Ægypten. Hertil kom myrrha, harpiks og den kanelagtige kassia, undertiden også lidt kanel.

Ifølge Plinius tilsætter man harpiks for at fiksere de andre dufte, snarere end for dens egen skyld. Umiddelbart kunne det se ud, som om Plinius' og Dioskorides' Mendesiske fra århundredet e.Kr. var ret så beslægtet med Theofrasts Ægyptiske. Theofrast skrev i 300-tallet f.Kr., på et tidspunkt hvor byen Mendes netop markerer sig. Herskerne af det ægyptiske 29. dynasti (344-332) stammede tilsyneladende fra denne by. I betragtning af byens status som kongeby er det måske ikke så underligt, at parfume-

Kvinder udvinder liljEEKstrakt. Ptolemæisk tid ca. 300 f.Kr. Museo Egizio, Turin.

fabrikanter skulle anvende navnet fire hundrede år senere. Men det er mærkeligt, at netop Theofrast ikke nævner *Den Mendesiske*, hvis selve duften gik lige så langt tilbage i tiden som navnet kunne antyde. Da Plinius og Dioskorides beskrev duften, var det på et tidspunkt, hvor byen havde tabt sin betydning i en sådan grad, at der ikke er spor af nogen aktiviteter i den i flere hundrede år. *Den Mendesiske* blev produceret i Mendes »i gamle dage«. Noget kunne tyde på, at det var opskriften på *Den Ægyptiske*, der havde overlevet, og at den parfume, Plinius og Dioskorides kalder *Den Mendesiske*, faktisk var den samme som *Den Ægyptiske*, og at den nu blev produceret et helt andet sted. Da *Den Mendesiske* havde været på mode i Rom et stykke tid, overgik produktionen af den til de tidligere fönikiske byer. Parfume var flytbar.

Metopium

Endnu mere populær end *Den Mendesiske* var ifølge Plinius en duft ved navn *Metopium*, der også var »made in Egypt«. Det er igen Plinius og Dioskorides, der er vores kilder. Det latinsk lydende navn på parfumen er ifølge Dioskorides den ægyptiske betegnelse for den plante, der producerer den duftende substans

galbanum, som giver sit navn til den færdige vare. Andetsteds siger han dog, at *metopium* er bittermandelolie. Hvorom alting er, indgår begge ingredienser i *Metopium*, som yderligere rummer grøn olivenolie, kardemomme, duftende siv, kalmus, myrrha, balsamum frø, harpiks, honning og vin.

Den plante, hvoraf *galbanum* tages, groede ikke i Ægypten, men den harpikslignende substans kunne eventuelt have været importeret fra Persien. Bortset fra vin og honning var der faktisk ingen af ingredienserne, der var ægyptiske. Nok finder vi de første spor af dyrkning af mandler og oliven omkring 1350 f. Kr., men der var næppe tale om storproduktion. Sivene med deres rosenagtige duft skulle hentes i Libyen eller Arabien; kalmus, som gav ekstra sødme til parfume, kom ligesom kardemomme helt fra Indien. Balsamum groede efter sigende i en dal i Judæa. Parfumen kunne således have været produceret mange steder, og den endte ligesom *Den Mendesiske* i Levanten.

Liljeparfume

Ægypten producerede liljeparfume, fortæller Dioskorides. Derom behøver vi ikke at tvivle, for relieffer fra omkring 500 f. Kr. viser kvinder, der samler lilje-

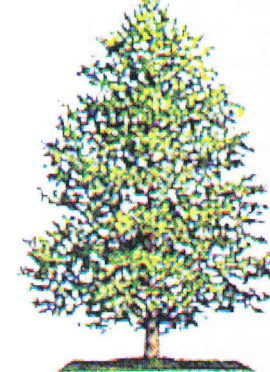
lignende blomster og presser dem, formentlig efter at de havde trukket i en basisolie. Den fandtes også i en krydret version, der ifølge Dioskorides udover liljebloster og balanosalie bestod af kalmus, myrrha, kardemomme i stor mængde, kanel og safran, samt honning, der blev smurt på hænderne og på indersiden af krukkerne under fremstillingen. Theophrast kendte også liljeparfymer. Han oplyser, at da det var en let parfume var den specielt velegnet til mænd.

Kongelige parfumer

Plinius nævner, at hos partherne fandtes der en parfume sammensat af mangfoldige eksotiske ingredienser, som simpelthen kaldtes *Den Kongelige*. Et lignende navn på en duft er endnu ikke fundet i ægyptiske kilder. Men duftende substanser er der rigeligt af i kongelig sammenhæng. Når de ægyptiske konger i Nye Rige mellem 1400 og 1200 f. Kr. modtog prinsesser til deres hof fra mitanniske eller hittitiske fyrster, var der tale om et større følge og en righoldig medgift af guld, ædelsten, heste og kar med duftende substanser, både færdige parfumer og råmaterialer som for eksempel myrrha, liquidambar, opobalsamum, og forskellige planter. Den duftende last har været anvendt til eget brug af paladsets beboere og til belønning og salvning af højtstående embedsmænd. Noget har måske fundet vej til det hinsides i form af gravudstyr. Den eneste intakte kongegrav fra det gamle Ægypten er Tutankhamons. Den unge konge havde omkring 350 liter parfumeret olie med i graven. En del af den stod i alabastkar med slanke halse og mange »arme«, udformet så karret kunne aflæses som en hieroglyf: foreningen af Øvre- og Nedreægypten. De mere

En af de mangearmede alabastvaser fra Tutankhamons grav.

Liquidambar er harpix fra træet Liquidambar orientalis, der vokser i kalkfrie, fugtige skovområder i Asien.

tyktflydende substanser var lagt i cylindriske eller koniske kar. Indholdet var umådeligt værdsat, for kort efter begravelsen fristede det røvere til at bryde ind i graven. Et hold røvere gik efter guld og smykker, men det næste medbragte lædersække til at hælde parfumen i. Inde i graven slog de halsen af karrene eller tvang låget op, og med de bare næver skovlede de indholdet ud. Tyvenes fingeraftryk sidder endnu på indersiden af nogle af vaserne. Da de blev forstyrret i deres arbejde, smed de lædersækkene fra sig og stak af.

Da graven blev opdaget i 1920'erne, blev der taget prøver af et par af disse duftende salver. Men datidens videnskabelige metoder tillod ikke en detaljeret analyse. Det oplyses blot, at der i ét tilfælde fandtes 87.7% fedtstof, formodentlig af animalsk oprindelse samt »en eller anden slags harpiks«. Det ville unægtelig være interessant at underkaste dem en moderne pollenanalyse i lighed med den, der for 20 år siden blev udført på diminutive prøver af Ramses II's mumie. Men at få adgang til Tutankhamons montere er at sammenligne med at komme ind i Fort Knox...

Lise Manniche

Litteratur:

L. Manniche, *An Ancient Egyptian Herbal*, London 1989.